

Met een doughnut de bib in

Over de rol van HyperTekst in het literatuuronderwijs

Edward Vanhoutte

Het is waar, het Zuidafrikaanse woord voor computer is nog altijd rekenaar, maar de tijd dat een computer louter en alleen werd gebruikt als tekstverwerker en/of rekenmachine ligt al ver achter ons. Ook voor het onderwijs. De computer kan immers veel meer, en daarmee doel ik op het Internet en het systeem van HyperTekst.

Het Internet is voor de één een gegeven, een raadsel voor de ander en een vloek voor enkelen. Wellicht, zoals ook het geval was bij het assimilatieproces van de zonnebank, microgolfoven of cd-speler, is het onbegrip en de weigerachtige houding van heel wat mensen het resultaat van zowel onwetendheid als het ontbreken van de nodige structuren. Aan het eerste wil dit artikel iets veranderen, het tweede is een structureel probleem dat alleen op het beleidsniveau kan worden opgelost.

Gedecentreerde janboel

et is inderdaad waar dat de aansluiting van scholen op het Net in Vlaanderen vandaag nog geen vanzelfsprekendheid is. De boekmentaliteit, het gecontroleerde bezit van de *hard-copy*, wordt hier nog altijd gepromoot - en daar is op zich

niets mis mee - maar de voordelen en vooral de mogelijkheden van een archief als het Net moeten ook erkend worden. De *hype* die rond het Internet heerste en nog heerst - alhoewel insiders beweren dat die hype nu plaats heeft gemaakt voor het volwassen exploreren van de verschillende mogelijkheden van het Net - is het gevolg van het doorbreken van de postmoderne levensge-

dachte waarbij het verkondigen van één waarheid vervangen werd door de poly-interpretabiliteit van lezingen en de interactiviteit in het aanbieden van informatie. Gelukkig ook in het onderwijs. Gaat daarmee dan een kwaliteitsverlaging en wanorde gepaard? Ik spreek dat tegen.

Op het eerste gezicht is het Internet één grote janboel van zich steeds maar verder uitbreidende informatie en - helaas ook - non-informatie. De *hyperlinks* zorgen ervoor dat alles als het ware gedecentreerd wordt, bij elk aanklikken van een link (een woord, frase of beeld te herkennen aan de verschillende kleur) word je immers verbonden met een andere *site*, waardoor je je in een nieuw centrum bevindt met een nieuw arsenaal aan hyperlinks. Alle sites staan via een netwerk (web) met elkaar in verband, en je surft moeiteloos van het ene eind van de wereld naar het andere, zodat verloren lopen in *cyberspace* helemaal niet denkbeeldig is. De nog steeds postmoderne gedachte van 'alles kan, niets moet', en het probleem van de censuur op het Net - want wie kan bepalen wat wel en wat niet op het Net kan, heeft het monopolie op informatie - heeft van het Net het meest vrije medium gemaakt. Maar is er orde in die wanorde? En kan het iets voor het onderwijs betekenen? Op beide vragen moet bevestigend geantwoord worden.

Archief van archieven

De Amerikaanse HyperTekst-denker Jerome J. McGann ziet het Net als '*the Archive of Archives*'.¹ Hij vergelijkt de organisatie van het Net met de organisatie van een bibliotheek, die in feite ook een '*archive of archives*' is. Elke bibliotheek is georganiseerd met het oog op uitbreiding, maar terzelfdertijd is die bibliotheek op elk moment van haar bestaan compleet. Het catalogussysteem zorgt ervoor dat de bibliotheek niet gebonden is aan een bepaalde ruimte, en

het is neutraal ten opzichte van de zoekstrategieën en wensen van elke gebruiker. Net zoals bij het Internet. Het niet-gecentreerde karakter wordt des te duidelijker wanneer we iets opzoeken.

We willen bijvoorbeeld een les geven over *Schietgebed*, een gedicht van Hugo Claus. Via het catalogussysteem vinden we de plaats in de bib waar de werken van en over Claus staan, maar niets vertelt ons welk boek we moeten nemen of waar we moeten beginnen. Dat wordt aan onze eigen beslissing overgelaten. Er is proza, poëzie en dramawerk van Claus, prentenboeken, scripts, tentoonstellingscatalogi, boeken over zijn leven, de stromingen waartoe hij behoorde, de tijdschriften waar hij aan meewerkte... Over chaos gesproken.

En waar vinden we nu dat ene gedicht met alle relevante informatie? Na wat zoekwerk vinden we het gedicht terug in de blauwe verzamelaar **Gedichten 1948-1993**, waar het te vinden is als derde gedicht van de afdeling 'Delfstof' van *Een huis dat tussen nacht en morgen staat*. Maar vinden we ook de bundel **Een huis dat tussen nacht en morgen** staat uit 1953, waar we het gedicht aantreffen in een andere versie. En wie vindt de andere versies die te lezen zijn in **Gedichten (1948-1963)** en in de voorpublicatie in het **Nieuw Vlaams Tijdschrift** uit 1952-1953, waar het als eerste gedicht van de cyclus 'Landschappen' staat afgedrukt? En wie brengt 'Delfstof', de titel van de afdeling waaronder het gedicht staat in de bundel uit 1953 en in de verzamelaars uit 1965 en 1993 in verband met het pictografische gedicht dat in nr 6. van het tijdschrift **Cobra** uit 1950 staat afgebeeld? Zou het niet handig zijn dat dat alles op een overzichtelijke manier beschikbaar is voor de geïnteresseerde?

Tot zover het centrale tekst van onze les. Verder willen we onze les stofferen met biografische gegevens van de auteur, informatie over zijn werk, dromen we ervan om

eens een handschrift in de klas te tonen of Claus zelf zijn gedicht te laten voordragen. We willen vertellen over Cobra, Claus' schilderijen tonen, en die van Appel waarmee hij heeft samengewerkt, een flard van een toneelstuk van Claus, een interview met hem of... En al gauw beslissen we om het toch maar bij de tekst te houden en het, samen met enkele verklarende noten mischien, aan onze leerlingen aan te bieden. Maar wat als het eens kon, als we dat alles eens konden laten zien en horen, wat als alles nu eens beschikbaar was?

De waarheid is: dat kan.

Het Net, CD-ROM en doughnuts

Terugkerend naar het 'archive of archives'-idee van McGann, denken we dat daarin de oplossing ligt voor de beperkingen van het huidige informatie- en materiaal aanbod voor leraars. Als een wetenschappelijk centrum - het onderzoeks- en documentatiecentrum voor de Clausstudie aan de UIA bijvoorbeeld - nu eens een zich steeds maar uitbreidend archief over Hugo Claus voorbereidt om op het Net te brengen, kunnen daaruit drie soorten toepassingen voor het onderwijs groeien: het 'volledige' archief, thematische archieven en lespakketten.

HET 'VOLLEDIGE' ARCHIEF

Het 'volledige' archief (de bibliotheek) zou een gigantisch MultiMedia-project worden - audio- en/of visueel materiaal wordt gecombineerd met tekst - met alle werken van Claus samen met hun vertalingen, adaptaties en varianten, manuscripten, typoscripten en drukken, en ook het visuele werk, registraties van toneel, liedjes waarvoor hij de tekst schreef enz. Verder alle contextuele informatie, zowel historisch,

biografisch als kritisch, een knipselarchief... Dit alles zou door middel van hyperlinks met elkaar verbonden worden, binnen, maar ook buiten het archief. Beginnend bij *Sonnetten* van Claus bijvoorbeeld, zouden we door het aanklikken van een hyperlink naar een gelijkaardig archief van Shakespeare kunnen surfen, waar we zijn sonnetten kunnen lezen, even wat contextuele informatie over Shakespeare kunnen meepikken om dan over te gaan naar zijn toneelstukken wat ons dan weer zou doorlinken naar de bewerkingen van Claus in ons eigen archief.

Het postmoderne decentreren van de tekst (cf. supra) betekent zo tegelijkertijd ook een sociologiseren en historiseren van de tekst. Het snel voorhanden zijn van informatie (via het hyperlink-systeem) zorgt ervoor dat de tekst binnen een netwerk van andere teksten gaat functioneren. Het hoeft nauwelijks betoog dat het opzetten van zo'n archief zijn ontwerpers ver zal overleven, want het is in feite tot in het oneindige uitbreidbaar.

Het nut voor het onderwijs? Een, weliswaar altijd voorlopig, archief van snelle informatie en werken van en over Claus, én multimediaal. Handig zowel voor wetenschappers, lesgevers, leerlingen als geïntereerden, want alles is downloadbaar op harddisk of diskette.

THEMATISCHE ARCHIEVEN

De realiteit is echter zo mooi niet. Er is in de wetenschappelijke wereld op het ogenblik geen geld voorhanden en ook de nodige projectvoorstellen ontbreken. Een voorlopige oplossing wordt gevonden in het ontwerpen van thematische pakketten die ofwel op het Net, ofwel op CD-ROM kunnen verschijnen. De voordelen van de CD-ROM zijn veelvuldig: het is commercieel interessanter, het biedt oplossingen voor het copyright probleem (wat op het Net verschijnt is immers kosteloos reproduceerbaar, *freeware* in het jargon) en het is ook

eenvoudiger voor de gebruiker, want er is geen Internet aansluiting vereist (een PC met multimedia-uitrusting voldoet) en de gebruiker kan alleen maar verloren lopen binnen de grenzen van het pakket.

Een thematisch pakket verzamelt - what's in a name - informatie rond een bepaald thema of een bepaalde tekst. Thematische pakketten rond de figuur van Defoe's *Robinson Crusoe* en Cervantes' *Don Quichote* zijn al beschikbaar op CD-ROM. Onder leiding van prof.dr. Ronald Soetaert werd aan de Universiteit Gent (RUG) aan deze projecten gewerkt, en het resultaat mag er zijn. De lesgever beschikt over een pakket van teksten en audiovisueel materiaal, waarin een eigen weg gevonden kan worden. Wat de lesgever geschikt acht, kan gedownload of uitgeprint worden om in de klas als lesmateriaal te gebruiken. *'Again, the intention of such a collection is to allow users to find their own way among possible materials. Our sole ambition consists in making such a network of texts available so that users can browse and decide at will.'*² Die pakketten zijn echter uitdrukkelijk voor lesgevers en dus niet voor leerlingen ontworpen.

LESPAKKETTEN

Kan dat dan niet, een pakket waarmee de leerlingen zelfstandig werken? Zeer zeker, en het bestaat al, hetzij niet voor Nederland. Dr. Stuart Lee van the Center of Computing for the Humanities van Oxford University heeft zeven maanden lang gewerkt aan een educatief HyperTekst-pakket rond *Break of Day in the Trenches*, een gedicht van Isaac Rosenberg.³

Het specifieke van een educatief pakket is dat het zo ontworpen is dat de leerlingen zelf aan de slag kunnen met het pakket en dat de lesgever nog slechts functioneert als de System Operator (Soetaert & Van Belle). Het geheel heeft eigenlijk de vorm van een *doughnut*.⁴ Het gat in de doughnut kan maar

bestaan doordat er deeg rond zit, en de ring van deeg is maar een ring omdat er een gat in de massa zit. Zo kan een tekst, een gedicht (het gat, het centrum) maar bestaan bij gratie van wat in de ring zit: de contextuele informatie (biografisch, historisch, kritisch, analogieën met andere teksten... en dat alles met de multimedia-mogelijkheden).

Daar waar het Net de gedecentreerde tekst naar voren schuift, moet een educatief pakket een lusvorm hebben. Zo start en eindigt elke gebruiker van het Rosenberg-pakket bijvoorbeeld met de lectuur van de centrale tekst: het gedicht. Daarmee wordt een educatieve doelstelling onderbouwd die erop neerkomt dat de interpretatie van een lezer verandert naarmate hij of zij de context ontdekt waarin de centrale tekst, het gedicht, geschreven werd. Die lus maakt het pakket ook overzichtelijk, je komt altijd, wat je ook doet, op je beginpunt terecht. Tussen begin en eindpunt kan de leerling dan naar eigen smaak en interesse hyperlinks aanklikken en zo een gecoördineerd incidenteel leerproces doormaken. Gecoördineerd, omdat de leerling niet buiten het pakket kan, en incidenteel omdat iedereen zijn of haar eigen leerproces bepaalt, wat dus wel verschillende eindlezingen zal opleveren. De individuele assimilatie-oefening van contextuele informatie bij een centrale tekst vraagt dan ook om een individuele evaluatie bij testen en examens. Het educatieve pakket kan zowel voor het literatuuronderwijs als voor het leren omgaan met de postmoderne woordbeeldcultuur van de multimediale HyperTekst die op het Internet heerst, heel waardevol zijn, ook zonder evaluatiemoment.

De voordelen zijn legio. Vanwege het multimediale karakter van het pakket - één beeld zegt dikwijls meer dan duizend woorden - wordt informatie aangeboden die anders, vanwege de onbeschikbaarheid ervan, nooit aan bod zou zijn gekomen. De leerlingen leren op hun eigen tempo, en de aantrekkelijkheid van het medium motiveert de leerling. De vrijheid van het zelf bepalen van

wat geleerd wordt door middel van het aanklikken van hyperlinks, tenslotte, sluit de individueel ervaren confrontatie met redundante informatie uit.

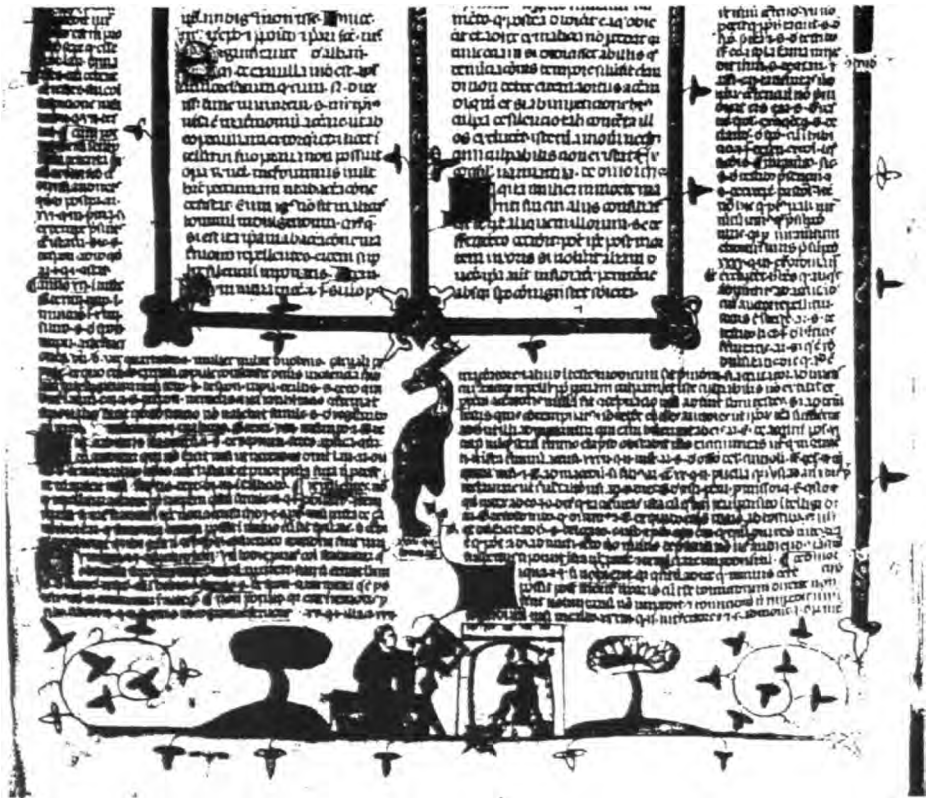
Middeleeuws

Voor wie het nu al voor de ogen duizelt, een geruststelling: het hele systeem van multimediale HyperTekst is eigenlijk gebaseerd op de middeleeuwse woord-beeld representatie - wat verklaart dat veel mediëvisten geen of weinig problemen hebben met de interpretatie van het samengaan van woord

en beeld op het Internet. In vele middeleeuwse manuscripten vinden we een hoofdttekst die als het ware in een venster naar voren springt uit de glossen, een omvangrijkere tekst die op de achtergrond in kleinere letters staat en contextuele informatie bevat (een verklarend essay, een ander verhaal) die betrekking kan hebben op de volledige hoofdttekst of op enkele woorden die in, jawel, een andere kleur zijn geschreven. Daarnaast vinden we ook nog illustraties die aan de hoofdttekst refereren. Het idee van de multimediale en hypertextuele doughnut dus. Of dacht je werkelijk dat Bill Gates de uitvinder van Windows is?

Edward Vanhoutte
evanhout@uia.ua.ac.be

p/a Universiteit Antwerpen, UIA – Departement Germaanse Taal- en Letterkunde
Universiteitsplein 1, 2610 Wilrijk

Noten

- 1 Jerome J. McGann, 'The Rationale of Hypertext', <http://jefferson.village.virginia.edu/public/jjm2f/rationale.html> (op 13 mei 1996).
- 2 Ronald Soetaert & Guy Van Belle, 'Screening Screens for Literacy', <http://dewey.rug.ac.be/CAMERspace/Camera/Screens.html> (op 13 mei 1996).
- 3 Dit pakket wordt besproken in mijn artikel 'Oorlogspoëzie en HyperText: Gruwel of Hype?' dat binnenkort in **Wvt (Werkmap voor taal- en literatuuronderwijs)** verschijnt. Het pakket is te bereiken op <http://info.ox.ac.uk/departments/humanities/rose/> (op 13 mei 1996).
- 4 Het *doughnut*-idee komt uit de vele gesprekken die ik tijdens mijn verblijf aan Lancaster University had met Paul Williams, Project Officer van het York Domesday Project, een multimedia project over de 15de eeuwse York Domesday Plays. (<http://www.comp.lancs.ac.uk/medstud.yorkdoom/index.html>)

T U S S E N D O O R

DAG VAN HET LITERATUURONDERWIJS 1996

Op **1 november 1996** organiseren Stichting BulkBoek's Dag van de Literatuur en Stichting Schrijvers School Samenleving de derde aflevering van de **Dag van het Literatuuronderwijs**. De dag biedt een inspirerend programma voor leraren Nederlands, (school)bibliothecarissen, educatief medewerkers van bibliotheken en dit jaar ook voor leraren moderne vreemde talen.

Het symposium vindt plaats in het centraal gelegen **Jaarbeurs Congrescentrum in Utrecht**. Het thema van de dag is **'Meer in minder tijd?'**. [Deze vraag heeft betrekking op de Nederlandse situatie: door de veranderingen in de Tweede Fase van het voortgezet onderwijs (de bovenbouw van het secundair onderwijs) zal er minder tijd zijn voor literatuuronderwijs.]

Gedurende de dag worden ideeën en ervaringen uitgewisseld onder leiding van schrijvers, deskundigen op het gebied van (literatuur)onderwijs en andere betrokkenen in werkgroepen, lezingen en voorbeeldlessen. Samenwerking tussen taalleerkrachten bij het literatuuronderwijs, het gebruik van nieuwe media, de schoolbibliotheek en het leesdossier zijn voorbeelden van thema's die besproken zullen worden. De nadruk ligt daarbij meer dan ooit op uitwisseling van ervaringen en praktische ideeën.

Op de informatiemarkt presenteren collega-leraren en andere personen en instellingen nieuwe ideeën en materialen die bij het literatuuronderwijs gebruikt worden. Dit jaar wordt ook een speciale nieuwe-media-ruimte ingericht.

Het symposium kost 160 NLG (inclusief het naderhand te verschijnen **Handboek Literatuuronderwijs Nederlands 97/98**). Belangstellenden kunnen zich opgeven tot **15 september 1996**; bij inschrijving voor **15 juli 1996** kan rekening worden gehouden met voorkeur voor werkgroepen en lezingen. Voor een programma-overzicht en inschrijfformulier kunt u bellen naar de administratie van de Dag van het Literatuuronderwijs: 00-31-342-494911.